

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	6
ТРАНСФОРМАЦИИ	14
ЛЕКСИКАЛНИ ТРАНСФОРМАЦИИ	22
Диференциране на значенията	22
Конкретизация на значението	22
Генерализация на значенията	23
Смислово развитие	24
Антонимични замени	25
Описателен превод	26
Транскрипция	27
Транслитерация	29
Думи – номади	31
Калки и полукалки	32
Лексикални калки	33
Семантични калки	33
Граматични калки	34
Фонетични калки	35
ГРАМАТИЧНИ ТРАНСФОРМАЦИИ	36
Дословен превод или нулева замяна	36
Замяна на граматичната форма	37
Синтактични трансформации	39
Промяна на словореда	39
Синтактични промени	40
СЕМАНТИЧНИ ТРАНСФОРМАЦИИ	42
Адаптация	46
Еквиваленция	49
Генерализация на понятието	51
Конкретизация на понятието	52
Кръстосани понятия	54
Семантично преразпределяне	54
Замяна на повторенията	55

© Междуезиково взаимодействие в превода
(от руски на български
и от български на руски език)

© Светла Томанова

ISBN 978-954-680-647-5

Университетско издателство „Неофит Рилски“
Благоевград 2009

Метафорична диференциация	56
Фразеологични изрази и техният превод	59
Възпроизвежданост на устойчивите съчетания	72
Вероятностно прогнозиране	74
Възприятие и разбиране	75
Деформациите като съзнателни преобразувания	80
Деформацията като преводаческа стратегия	80
Деформации на формата	81
Семантични деформации. Пропуски	83
Добавяне	86
СТИЛИСТИЧНИ ТРАНСФОРМАЦИИ	88
Компенсация	89
Стилистична адаптация	91
Неоправдани трансформации	92
Неволни деформации (грешки)	99
Оригиналът като източник на грешки	101
Рецipientът като източник на грешки	103
Процесът на превода като източник на грешки	103
Непредсказуемост на информацията	104
Псевдоприятели на преводача	106
Междуетзиковата омонимия	107
АКУЛТУРАЦИЯ И ЛИНГВИСТИЧЕН ШОК	112
НЕОЛОГИЗМИТЕ ОТ ЧУЖД ПРОИЗХОД В ПРЕВОДА	121
ПОДГОТОВКА НА ТЕКСТА ЗА КОМПЮТЪРЕН ПРЕВОД	128
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	135
ПРИЛОЖЕНИЕ 1.....	141
ПРИЛОЖЕНИЕ 2.....	143
БИБЛИОГРАФИЯ	150

Съкращенията в текста означават:

- р. – руски език
- б. – български език
- стр. – страница
- М. – Москва
- С. – София
- разг. – разговорен стил
- жарг. – жargonна дума

УВОД

Преводът е ситуация на двуезична комуникация, в основата на която лежи билингвизъм, т.е. способността преводачът да използва в комуникацията два езика.

Преводачът, както и всеки друг билингв, оказал се в ситуация на комуникация на един от двата езика, изпитва също така въздействието на другия език. В неговата реч повече или по-малко възникват факти на интерференция. За явленietо **интерференция**, т.е. въздействието на системата на единия език върху другия в условията на двуезичие, най-често си спомнят, когато става дума или за чуждоезиково обучение, или за превод от един език на друг. Интерференцията се проявява най-осезаемо при така наречения асиметричен билингвизъм, когато един от езиците (родният) доминира над другия. Интерференцията може да засяга всяко ниво на езиково взаимодействие. Особено доволима е интерференцията на интонационно ниво. На лексикално ниво интерференцията се обуславя от различията в отношенията между означаващо, означаемо и знак в различните езици. Често се наблюдават различия в асоциативните полета на лексиката, несъвпадане на лексикалната съчетаемост. Интерференцията може да ни тласне към промени в граматичното значение. Интерференцията става причина за един или друг избор на синтаксична структура, словоред, избор на пунктуация. Нежелателната интерференция може де се избегне при превод, когато асиметрията на билингвистичната компетенция на преводача се изравни до идеалното състояние на *съвършен* или *абсолютен* билингвизъм. Привържениците на идеята за преводаческия тандем считат, че абсолютен билингвизъм не съществува. Според тях винаги единият език е в привилегирована позиция по отношение на другия, че единият е роден, т.е. първи. Прагматичната концепция на

теорията за преводаческия тандем се основава на идеята, че винаги е по-лесно да се изложи преведен и интерпретиран смисъл на родния език. Методът на преводаческия тандем предполага, че преводът винаги се прави на родния език, който професионалният преводач знае в съвършенство. Но тази идея е приложима в условията на писмен превод на художествена, публицистична и научна литература или при устен превод на монологични форми. В условията на диалогични форми на комуникация (интервю, пресконференция и др.) преводачът е насаме със задачата да извърши всички необходими трансформации, за да се постигне целта на занятието.

Много лингвисти предполагат различни модели на процеса на превода (E. Nida, B. Комисаров и др.). Същността им е почти неизменна: разбиране (разпознаване) на текста на единия език – преводачески трансформации – изложение на другия език. В центъра на този модел стои преводачът. Ако преводачът е само един, то една от страните слуша родната си реч, а другата – чужда. Това обяснява смисъла на понятията *прав* и *обратен* превод. Колкото и близки да са, те никога не са равностойни. Тяхното максимално сближаване поражда превод, който би трябвало да е *адекватен*.

Всяко изследване за превода е неизбежно и по необходимост свързано с практиката. Ето защо като материал за настоящия труд са използвани примери от преподавателската ми работа в Московския университет “М. В. Ломоносов” и Югозападния университет “Н. Рилски” и от собствена преводаческа практика при преводи от руски на български език и от български на руски език. Освен това състоянието на обучението по превод и на теорията на превода въобще в настоящия момент налагат осъществяването на това изследване.

Цел на настоящия труд е детайлното изследване на преводаческите трансформации на различни нива: фонетично, граматично, лексикално, семантично и стилистично. Изследването е същевременно и по-общо, и по-конкретно от подобни проучвания, правени през последните няколко десетилетия.

- По-общо, защото тук не се разглежда материал с конкретна жанрова принадлежност. Съществуват редица наблюдения над особеностите на превода на публицистични, художествени, научни и др. текстове. Те се ограничават с изучаване на частни теоретични проблеми, отнасящи се само до особеностите на речта от един функционален стил. А от друга страна, техните общи теоретични постановки се илюстрират с примери от едно произведение, един автор или един жанр, което води до субективни оценки и изводи.

- Същевременно предложеното изследване е и по-конкретно, тъй като е посветено на частен проблем – на трансформациите. Редица важни теоретични проблеми на науката за превода остават извън пределите на настоящия труд. Това са: проблемът за еквивалентността, аксиомата преводимост, адекватността и репрезентативността на превода, типологията на преводаческите грешки, единиците на превода; пазарът на преводаческите услуги и преводаческата етика, както и чисто историографското проучване.

Обект на проучване е самият процес на превода във всичките му многообразни прояви, а също така и различни преводни текстове и техните оригинали, сравняването на които ни предоставя обективни данни за изследване на междуезиковото взаимодействие в превода от руски на български и от български на руски език.

В полето на интереси попада и проблемът за междукултурното взаимодействие. Във връзка с това тук намира място въпросът за акултурацията, културния и линг-

истичния шок. Особеностите на превода обуславят подвижната граница между трансформациите и грешките при превода. От своя страна деформациите биват мотивирани или съзнателни от една страна и несъзнателни или случаини – от друга. Всичко това е илюстрирано с примери, които са намерили място както в останалите, така и в главата за новите думи от чужд произход и техния превод от и на български и руски език. Независимо, че българското направление почти напълно отсъства във възможностите на компютърния превод, в разработката е отделено място и на подготовката на текста за компютърен превод. Това включване е мотивирано от факта, че при този вид превод необходимостта от трансформации е най-осезаема. А именно трансформациите са приоритет в този труд.

Термините, които се срещат тук, се използват в традиционното им значение. В случаите, в които е необходимо, е дадено и определение. Това се прави с цел да се внесе яснота в метаезика на този труд, за да се избегне терминологичен и стилов разнобой.

Има и допусната вариативност на редица термини. Например, като еквивалентни се употребяват думите: *реципиент, читател и слушател, адресат, получател, потребител на превода*. Това се прави с цел да се избегнат евентуални плеоназми и тавтологии. По същата причина за обозначаване на подвеждащите преводача езикови единици равностойно и равнозначно се употребяват: лъжеприятели, лъжливи приятели, псевдоприятели или фалшиви приятели на преводача.

Темата на този труд е изключително актуална. Досега не са дадени отговори на въпросите, свързани с границите на допустимите трансформации при превод. Кога преводачът има право да преведе *пасхальный кулич с великански козунак*. Кога преводачът превежда дословно, а кога не. При превод от руски на български език имената

се транслитерират, но в библиографските справки те задължително отразяват особеностите на родната ортография. Има ли право преводачът да преведе подозрително приблизително името на часовника на Спаската кула на Кремъл – главния часовник на страната:

р. звон кремлевских курантов
б. звънът на кремълските камбани

На тези и на много други въпроси се опитваме да дадем отговор тук. Без да се стига до пълно библиографско изброяване, все пак е важно да се отбележат трансформационната теория на Ю. А. Найда, теорията на закономерните съответствия на Я. И. Рецкер, ситуативната теория на В. Г. Гак, семантичният модел на Л. С. Бархударов, теорията за нивата на еквивалентност на В. Н. Комисаров и др. Тъй като библиографският преглед не е приоритетна цел, по-важните класификации на трансформациите са дадени в таблица като приложение. Специално място при подготовката на този труд е отредено на трудовете на Александър Людсанов, Иванка Васева, Сидер Флорин, Сергей Влахов, Анна Лилова и Искра Ликоманова. Естествено отчетена е и ролята на публикациите на Илиана Владова и Ана Димова в историята на преводознанието у нас.

Този труд се базира на лингвистичното разбиране за комуникацията. Проблемите на превода са свързани с интердисциплинарни проблеми, които са обект на внимание за лингвисти, литературоведи, психолози, етнографи. Лингвистичният подход се изразява в адаптиране на лингвистичната теория към един по-сложен вид речева дейност, който се отличава с присъствието едновременно на два езика. От една страна, езиковото взаимодействие се отнася към съпоставителното езикознание и контрастивния анализ, а от друга – към приложното езикознание, тъй като се използва за решаването на конкретни лингвистични задачи.

Науката за превода изучава различните видове превод: художествен превод, превод на публицистичен или научен текст, писмен редактиран превод или превод “на ухо” (от фр. *chuchoter*). Спецификите им се отразяват от частните теории на превода.

Въпреки че в общата теория на превода основен метод на изследване е съпоставителният, тя не може да бъде заменена със съпоставителното езикознание. Съпоставителното езикознание се занимава със съпоставително изследване на езиковите системи на фонетично, лексикално, граматично, стилистично ниво. Съпоставянето в този труд се прави на основата на конкретни примери от конкретни речеви ситуации с отчитане на контекста. От гледна точка на общата теория на превода и на специализирания превод тук се изследва не само резултатът, но и технологията на превода – съвкупността от фактори, които влияят на качеството на превода. И още една разлика между съпоставителното езикознание и преводознанието – теоретичното изследване на превода разглежда не само контакта на езиковите системи, но и контакта и съотношението на културите – лингвокултурологичния аспект на превода. Общата лингвистична теория на превода се занимава с изучаване на лингвистичните закономерности в комуникацията независимо от особеностите на участващите езици. Предложението тук материал е предмет на изучаване на частна теория на превода, която е свързана с решаването на важни проблеми на взаимодействието между българския и руския език и произтичащите трансформации в процеса на това взаимодействие. Разглеждат се минимални отрязъци оригинален и преведен текст с цел да се обобщят закономерностите на междуезиковата и междукултурната комуникация. Въпреки че преводаческата дейност е преди всичко езикова, учените осъзнават, че преводът се осъ-

ществява не само от език на език, но и от култура на култура.

Преводаческите трансформации са възможни в такава мяра, която не допуска изкривяване на позицията на автора и мнението му по даден въпрос, смекчаване или усилване на едни или други аспекти на оригинала. В противен случай преводът ще се окаже неприемлив. Преводачът обективно отразява позицията на автора независимо от това, какво самият той (преводачът) мисли за нея, дали я счита за неправилна, недопустима или дали е нужно поясно и убедително изложение. В последно време се преодолява лингвокентричният подход и към оценката на превода. С други думи преводът вече не се оценява само от гледна точка на това, доколко точно възпроизвежда оригинала. Все повече се осъзнава важността на достигането до адресата на превода преди всичко на съдържанието на оригинала и постигането на същото въздействие, което се е предполагало, че оригиналът ще има върху реципиента. В този смисъл се говори за комуникативната равноценост на текста на превода и текста на оригинала. Подразбира се способността на текста на превода да е пълноправна замяна на оригинала, т.е. текстът на превода следва да репрезентира оригинала.

Каква е разликата в употребата на термина „превод“ в преводознанието и в който и да е друг смисъл? Тук преводът е билингвистичен вид езикова (устна или писмена) дейност, в резултат на която се създава текст, който представя оригинала на езика на превода. При това терминът *превод* се употребява в две значения – като дейност, процес и като резултат от този процес. Преводът като дейност се определя от това, как протича и кой го осъществява. Преводът като резултат се оценява от гледна точка на способността му да репрезентира оригинала. В името на

тази способност и съпоставимост с оригинала се анализират трансформациите.

ТРАНСФОРМАЦИИ

В теорията на превода и специализирания превод терминът *трансформации* идва от трансформационната граматика. В руското преводознание терминът *трансформация* се използва най-широко от Л. С. Бархударов в неговата концепция за превода. Предмет на тази лингвистична теория е научното описание на процеса на превода като трансформация*. За Бархударов единиците от изходния текст, които подлежат на превод, наподобяват конструкциите в генеративната граматика. Според него всички видове преобразувания се свеждат до четири елементарни типа: преместване, замяна, прибавяне и изпускане.

З. Д. Львовска нарича трансформациите "еквивалентни преобразувания**".

В. Г. Гак обединява добавянето и изпускането в един общ тип количествени изменения***.

Има и друг подход към типологията на преводаческите трансформации, а именно от позицията на различаване на единиците на езиковата система, които функционират в речевото произведение, което подлежи на превод. В. Н. Комисаров дели трансформациите на лексикални, граматични и лексико-граматични****. Най-разпространени лексико-граматични трансформации са антонимният превод, описателният превод и компенсацията*****.

Я. И. Рецкер разделя всички трансформации на лексикални и граматични като също основава своята типология на различните нива на езиковата система*.

Л. К. Латишев разделя всичките преводачески преобразувания на два вида: премествания и трансформации. Той нарича процеса на превода трансезиково перифразиране**. Преводаческите преобразувания се оказват обусловени не само от асиметрията на езиковите системи, които се сблъскват в превода, но и от асиметрията на световъзприятието и културите, които се докосват в превода.

А. Д. Швейцер съставя един от първите списъци с термините на науката за превода. Той различава "прийоми" на превода, които са свързани с практиката, и трансформации, които са свързани с теорията. Трансформациите са семантични и синтактични. Към прийомите той отнася антонимичен превод, генерализация, конкретизация, замени и преобразувания. Замени според него са: лексикално развитие, лексикално свиване и стилистична модификация. А преобразувания на изходния текст са компресия и прагматична адаптация***.

Канадските учени Вине и Дарбелне разглеждат две направления в превода: пряк и косвен превод (виж Приложение 1).

Почти всички класификации се опират на езиковите нива. В много от типологиите зад кадър остава фонетичното ниво. Някои учени смятат, че фонетичното преобразуване на изходния текст не е трансформация, тъй като то е задължителен константен елемент на всеки превод. Но не винаги е така например при вътрешноезиковия превод.

* Бархударов Л.С., Язык и перевод, М., 1975, стр.6

** Львовская З.Д., Теоретические проблемы перевода, М., 1985, стр. 183

*** Гак В.Г., Языковые преобразования, М., 1998, стр. 512

**** Комисаров В.Н., Современное переводоведение, М., 2001, стр. 159

***** Пак там, стр. 165

* Рецкер Я.И., Теория перевода и переводческая практика, М., 1974, стр.11

** Латышев Л.К., Технология перевода, М., 2001, стр. 111

*** Швейцер А.Д., Перевод и лингвистика, М., 1973, стр. 274